

XURSHID DAVRON SHE'RIYATIDA TAKRORNING POETIK INDIVIDUAL VAZIFASI

Qurbonova Muharram Jurabekovna

SamDU 1-bosqich magistranti

Tel:+998974085234,

e-mail: muharramqurbonova2@gmail.com

ANNOTATSIYA

Bu maqola o'zbek tilshunosligida tilning unsurlari, sintaktik figuralar va bular orqali adabiyotda ularning ahamiyatini izohlaydi. Shu bilan birgalikda, til va adabiyotning aloqasi uzviyligi tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: *Takror, akromonogramma, lingvopoetika, stilistik figura*

ABSTRACT

This article explains the elements of language, syntactic figures and their importance in literature in Uzbek linguistics. Together with this, the relationship between language and literature is analyzed.

Key words: *Repetition, acromonogram, linguopoetics, stylistic figure*

АННОТАЦИЯ

В данной статье объясняются элементы языка, синтаксические фигуры и их значение в литературе в узбекском языкознании. Вместе с этим анализируется взаимосвязь языка и литературы.

Ключевые слова: *повтор, акромонграмма, лингвопоэтика, стилистическая фигура.*

KIRISH

Badiiy asar mutolaa qilar ekanmiz, bu jarayonda adabiyot va tilning bevosita bog'liqligini, ularning go'yo qush muvozanatini saqlovchi ikki qanotga o'xshash ekanligining guvohi bo'lamiz. Tilning har bir elementi poeziyada asarning pafosini, badiiy nafasini yoritib turadi. Jumladan, tilning stilistik figuralaridan bo'lmish, antitezani olaylik. Antiteza-ritorik qarama-qarshilik, umumiy tuzilish yoki ichki ma'no bilan o'zaro bog'langan tushunchalar, pozitsiyalar, tasvirlar, holatlarning keskin qarama-qarshiligidan iborat badiiy yoki notiqlik nutqidagi ziddiyatning stilistik figurasi hisoblanadi. "Tabiat va jamiyatdagi ko'plab narsa va hodisalarning mohiyati, insonlarning xarakteri ularni bir-biriga qiyoslash, taqqoslash, chog'ishtirish asosida oydinlashadi. Badiiy adabiyot tilidagi antiteza usuli ham bir-biriga nisbatan qarama-qarshi ma'nolarni beradigan so'zlarni, iboralarni bayonda yonma-yon qo'llash orqali obrazlilikni keltirib chiqarishga asoslangandir. "Bayonning bunday vositasi yoqimlidir, – deydi Aristotel "Ritorika" asarida, – chunki qarama-qarshilik

anglash uchun qulaydir, agar ular yonma-yon tursa yana ham tushunarlidir, yana shuning uchun qulayki, bu vosita isbot qilish, ziddiyatlarni qiyoslash bo‘lganidan sillogizmga yaqinlashadi”.¹

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Shoir she’riyatida takrorning yana bir turi bo‘lmish – akromonogrammani ham uchratamiz. Akromonogramma va uning ko‘rinishlari anadiplozis, epanalepsis, epanafora, eponostrofa kabilar klassik adabiyotdagi tashbig‘ san’atiga to‘g‘ri keladi. Akromonogrammada bir to‘rtlik yoki bayt qaysi gap bilan tugasa, ikkinchisi shu birlik bilan boshlanadi. Uning so‘z, so‘z birikmasi, gap shakldagi takrorlari ham bor. Tilshunos olim J.Lapasov takronni shunday ta’riflaydi: “Badiiy asar mualliflari tasvirlanayotgan voqea-hodisaga oquvchining diqqatini tortish, uni borttirib korsatish uchun badiiy asarlarda tovush va tovushlar, so‘z va so‘zlar yig‘indisini, gaplarni takror qo‘llab, urguni kuchaytiradi, nutqqa keskinlik kiritadi”.² Shoir ijodini kuzatar ekanmiz, asosan so‘z shakldan akromonogramma hosil tahlilga tortdik. Shoirning she’rlarida she’r bandlarini bir-biriga bog‘lagan va kompozitsion xalqa vazifasini bajargan misralar takrori ham bor. Ular asosan kuchli ta’kid ottenkasini ifodalash uchun xizmat qilaganiga guvoh bo‘ldik.

Akromonogramma shoir ijodida o‘ziga xos badiiy ahamiyatga ega bo‘lib, u aytmoqchi bo‘gan fikrga urg‘u berishga xizmat qiladi. Masalan, shoirning “Qor yog‘ayotgan oqshom” she’riga diqqatimizni qaratsak:

Qor esa *tinmasa*,

tinmasa qadaming.

O‘zing ham bir qor uchquniday

Singib ketsang tunning bag‘riga.

Bu yerda akromonogramma birinchi misra oxirdagi so‘zning ikkinchi misra boshida takrorlanishi bo‘lib, ma’no kuchaytirishga xizmat qilgan. Inson ruhiyatidagi o‘y-kechinmalar, orzular va intilishlarni ifodalagan. Qor va qadam tinmasa emas, yoki qor tinmasa, qadam tinmasa emas, “tinmasa”ning bu holatda takrorlanishi aynan shu jarayonga yanada urg‘u beradi, voqeylikni rivojlantiradi, kishini hayajonga soladi. Yoki, “Ikki tog‘ning orasidan” she’riga e’tibor bersak:

Ko‘hiqof tomonlarda

Uxlab yotar diyonat.

Orol uxlar, sir *uxlar*,

Uxlar zaqqum suvlar ham.

¹ Каримов Суюн Амирович. Бадий услуб ва тилнинг ифода тасвир воситалари.-Самарқанд. 1994. 45-бет

² Лапасов Ж. Бадий матн ва лисоний таҳлил. –Тошкент: Ўқитувчи,1995.48-б.

Shoir bu yerda esa ma'no kuchaytirish emas, balki ma'noning umumlashma ekanligini, jarayonning aynan bir nuqtaga bog'liq ekanligini ifodalash uchun bu yerda akromonogrammadan foydalangan. Orol, sir, suvlar barisi uxlamoqda, bu ularning barchasiga tegishli deya uqtiradi badiiy yo'l bilan ijodkor.

Shoirning "Shoirlarni otgan jallodlar" she'rida esa akromonogrammaning boshqa bir vazifada kelishining guvohi bo'lamiz:

Podshohlarga shoirmas, *qullar* –

Qullar kerak, jallodlar kerak,

Shoir eksa dillarga gullar,

Majaqlovchi sallotlar kerak.

She'rdagi *qullar* so'zi birinchi misra oxirida va ikkinchi misra boshida takrorlanib, akromonogrammani hosil qilgan. Bu yerda akromonogramma shunchaki takroni emas, balki alohida ta'kidlangan takroni yuzaga keltirgan. Ya'ni, shoir birinchi misrada aytgan *qullar* so'ziga qoniqmay, ikkinchi misra boshida ham achchiq alam bilan shu so'zni takrorlaydi. Ammo, bu ham shunchaki ta'kidgina bo'lib qolmay, balki kuchaytirilgan, ishonch, tasdiq ma'nosini anglatgan holat hisoblanadi.

Biz tahlil qilmoqchi bo'lgan quyidagi misolda esa akromonogramma zidlik, terslik ma'nosini anglatmoqda:

Samarqand shahrining bir chekkasida

Qabr bor–odamlar yuz burib o'tar.

Unda Abdullatif yotar, *deydilar*,

Deydilar: "Bu yerda padarkush yotar.

Shoirning "Padarkush" nomli ushbu she'rida ijodkor *deydilar* so'zini qaytarish orqali o'ziga xos akromonogrammani yuzaga keltirgan. Ikki bora ketma-ket takrorlangan *deydilar* so'zi ikki xil mazmunga ega. Uchinchi misradagi *deydilar* shunchaki bu qabrda Abdullatif nomli bir kimsa yotganini anglatadi, so'nggi misrada boshidagi *deydilar* shunchaki bir inson emas, ota qotili, razil inson – Abdullatif yotganini anglatadi. Bu tahlildan aniqlashadiki, hattoki ikki bora takrorlangan bitta so'z ham badiiy matn tarkibida zidlanishni ifodalashi mumkin ekan. Quyidagi jadvalda akromonogrammaning shoir X.Davron she'riyatida yuzaga chiqargan o'ziga xos ma'nolarini kuzatamiz:

Ma'no kuchaytirish vazifasi	Qor esa <i>tinmasa</i> , <i>tinmasa</i> qadaming. O'zing ham bir qor uchquniday Singib ketsang tuning bag'riga.
Ma'no umumlashtirish	Ko'hiqof tomonlarda Uxlab yotar diyonat. Orol uxlar, sir <i>uxlar</i> , <i>Uxlar</i> zaqqum suvlar ham.
Tasdiq	Podshohlarga shoirmas, <i>qullar</i> – <i>Qullar</i> kerak, jallodlar kerak, Shoir eksa dillarga gullar, Majaqlovchi sallotlar kerak.
Zidlanish	Samarqand shahrining bir chekkasida Qabr bor – odamlar yuz burib o'tar. Unda Abdullatif yotar, <i>deydilar</i> , <i>Deydilar</i> : “Bu yerda padarkush yotar.

Bundan kelib chiqadiki, akromonogramma ham sintaktik figuralarning ichida o'z badiiy qimmatiga ega bo'lgan tasviriy vosita sifatida kishi ruhiyatiga xos ayrim belgilar bilan bir qatorda, ish-harakatning rivoji, bosqichi, umumlashmaligi, umumdan ajralganini anglatish uchun xizmat qiladi.

Umuman olganda, Xurshid Davron she'riyatida qo'llangan takror va uning turlari ma'noni kuchaytirish, ta'kidlash, umumlashtirish, tasdiqlash, zidlash, tadrijiylik, ta'sirchanlik va ohangdorlikni ifodalashga xizmat qiluvchi vositadir.

REFERENCES

1. Каримов Суюн Амирович. Бадий услуб ва тилнинг ифода тасвир воситалари.-Самарқанд. 1994.
2. Каримов Суюн Амирович.Ўзбек тилининг бадий услуби. -Самарқанд: Зарафшон, 1992.
3. Umirova S. O'zbek she'riyatida lingvistik vositalar va poetik individuallik (Monografiya). –Samarqand: Ipak yo'li, 2021. –B 236.
4. Xurshid Davron.Bahordan bir kun oldin. -Toshkent: Sharq, 1997.